

УЧЕНИЙ ІЗ ТАЛАНТОМ МИТЦЯ

До 70-річчя академіка НАН України М.Г. Жулинського

У найбільш самотніх виявах і харизматичних постатях літературознавство відверто трансформується в інтелектуальну культуру, яка не тільки впливає на художню свідомість, але й прагне стати за критеріями своєї значущості врівень із самою літературою, усе більше усвідомлюючи себе мистецькою сферою, у якій поєднуються сюжетно-розумове, образно-ігрове й експресивно-динамічне начала.

Переформатування літературознавства в інтелектуальне мистецтво — неминучий процес, оскільки воно ментально споріднене з художньою літературою і наукою про неї. Невипадково серед письменників є чимало таких, котрі починали з літературознавчих студій. Проте в наближенні літературознавства до теренів мистецтва найпомітнішу роль відіграли вчені-інтелектуали, які транспонували клейноди художності у власні дослідження і книжки. Один із них — Микола Григорович Жулинський, ім'я якого давно стало відомим не менше, ніж імена добре тиражованих письменників.

Його життєва канва вигаптувана як несподіваними поворотами, що зазвичай підкреслюють напругу внутрішніх дилем і ситуацій вибору, так і цілком послідовною культурою рішень, які засвідчують віднайденість смислоутворювальної і комфортної для особистості головної справи.

Народився М.Г. Жулинський 25 серпня 1940 року в селі Новосілки на Рівненщині. Його батьків — Григорія Лук'яновича і Серафиму Григорівну — невдовзі назавжди розлучила війна. Упродовж 1958–1960 років він навчається у Дубнівському педагогічному училищі, після закінчення якого протягом 1960–1962 років учителює в Озерській восьмирічній школі, що знахо-

диться там же — у Дубнівському районі Рівненської області.

Після цього в житті Миколи Григоровича на шість років постає «виробничий субсюжет» — він улаштовується спочатку робітником промкомбінату Волинського облжилпостачторгу (1962–1963), згодом слюсарем Луцького електроапаратного заводу (1963–1965) і трубозгинальником Ленінградського суднобудівного заводу (1965–1968). Одночасно продовжує навчання у Київському університеті, факультет журналістики якого закінчує заочно.

1968 рік практично визначив усю подальшу долю Миколи Жулинського: він вступає до аспірантури Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР, яку закінчує в 1971 р., а наступного року захищає кандидатську дисертацію, у якій розглянуто ціннісні аспекти літературного процесу радянського періоду. Впродовж 1971–1973 рр. він працює молодшим науковим співробітником Інституту літератури, далі — з 1973 по 1978 роки — його вченим секретарем. У 1978 р. Микола Григорович стає заступником директора Інституту літератури, а в 1982 р. — захищає докторську дисертацію, в якій проаналізував художню концепцію людини і характеру в актуальній літературі. У 1991 р. його призначають на посаду директора Інституту літератури. У 1992 р. за монографію «Із забуття — в безсмертя» він отримує Державну премію України ім. Т.Г. Шевченка. Того ж року його обирають дійсним членом (академіком) АН України.

Займався Микола Жулинський і політичною діяльністю — був державним радником з питань гуманітарної політики, депутатом Верховної Ради України і віце-

прем'єр-міністром України з питань гуманітарної політики (двічі). Його гостроінтелектуальна натура відрізняється не лише багатогранною соціодуховною спрямованістю, але й потужними ресурсами самовияву. І все ж пріоритетною сферою діяльності для нього незмінно залишалися літературознавчі студії.

Микола Григорович спрямував літературознавчі дослідження у річище розвитку національної художньої думки. У його статтях і монографіях поставлено незчисленну кількість питань — етичних, естетичних, культурологічних, світоглядних, аксіологічних, онтологічних. І на них він тут же, в контексті означених проблем і аспектів, вербалізує свої моделі відповідей. Продовжуючи місію літератури, Микола Жулинський крізь призму літературознавства прагне якомога глибше відчутти, зрозуміти й виразити семантику тих стадій буття, які йому доводиться проходити.

Проте визначальною відповіддю Миколи Жулинського на ті виклики, що їх виставляла і загострювала соціокультурна доба, стала його надзвичайна творча працездатність. Він друкує рецензії, полемічні рефлексії, аналітичні огляди, літературознавчі есеї в багатопрофільному спектрі видань. Свої численні статті вчений публікує в столичних літературних часописах «Дніпро», «Вітчизна», «Київ», «Всесвіт», «Радуга», «Сучасність», «Літературна Україна», регіональних (не за статусом, а за місцем випуску) часописах «Жовтень», «Прапор», «Донбас», «Кур'єр Кривбасу», московському журналі «Дружба народів», мистецькому часописі «Український театр», репрезентативних виданнях «Україна» і «News from Ukraine», газетах «Голос України» й «Урядовий кур'єр».

Його розвідки систематично друкують у наукових журналах «Радянське літературознавство» і «Вісник АН УРСР» (а потім у цих же виданнях під трансформованими

М.Г. Жулинський

назвами — відповідно «Слово і час» та «Вісник НАН України»), у відомих російських виданнях «Литературное обозрение», «Вопросы литературы», «Литературная газета». Дослідження Миколи Григоровича з'являються в різноманітних збірниках — літературно-критичних статей «Література і сучасність», літературно-критичних оглядів «Рік'73», «Рік'75», «Рік'77», «Рік'80», досліджень і портретів «Контрасти», колективній монографії «Сравнительно-историческое изучение и теоретические вопросы развития современных литератур». Він підготував серію статей для «Української літературної енциклопедії», а також розділи до «Історії української літератури ХХ століття».

Ключові конструктори власної концепції літератури, пульсації художньої свідомості Микола Жулинський висловив і сформулював у монографічних дослідженнях «Пафос життєствердження» (1974), «Людина як міра часу» (1979), «Человек в литературе» (1983), «Наближення» (1986), «Із забуття — в безсмертя» (1990), «Олег Ольжич і Олена Теліга» (2001), «Духовна справа по втраченій Батьківщині» (2002), «Слово і доля» (2006) тощо.

Його літературознавчий погляд завжди зосереджувався на трьох монадах — знакових векторах літературного процесу, контурах еволюції письменника й ексклюзи-

ві його художньо-стильової манери. Цю ж думку можна виразити схемою «літпроцес—письменник—стиль», у якій не варто шукати ключової монади-конструкта, оскільки кожна з них є пріоритетною для вченого й уможлиблюється наявністю та виокремленістю двох інших.

Микола Жулинський сповідує панорамний принцип сприйняття літератури. Літературний процес, за його концепцією, концентровано виражає свої тенденції в письменниках, які стали національними та світовими величинами, і він звертається переважно до саме такого — лідерного, брендового ряду. Літературознавець виходить із постулату, що текст митця — це зазвичай більше, ніж твір. Це аксіологічне послання, духовна ініціатива, естетикокультурна пропозиція. Його бентежать не просто семантика художньої концепції чи смислові наголоси письменника, а мисленеві художні месиджі, вербалізовані сюжетами, зіткненнями, поетичними засобами, композиційними рішеннями. Чим потужніший митець — тим вагомніше його текстове послання, тим проникливішого вдумування воно потребує.

Саме тому в монографіях Миколи Жулинського об'єктом аналітичної уваги стають Макс Фріш і Жан Поль Сартр, Альбер Камю і Кобо Абе, Даниїл Гранін і Чингіз Айтматов, Юрій Бондарев і Чабуа Аміреджибі, Валентин Распутін і Пауль Куусберг, Нодар Думбадзе і Василь Биков, Павло Загребельний і Юрій Мушкетик, Володимир Дрозд і Олесь Гончар («Людина як міра часу», «Человек в литературе»). Його дослідницький зір, наукове мислення позначені нескінченною динамічністю, і цьому також є пояснення: він з неабиякою чутливістю й проникливістю відстежує зміни в письменницьких концепціях, художніх конфліктах, колористиці мовостилу, оскільки всі ці зміни пов'язані з постійним «перемиканням напруги» в самому багато-

складному нерві життя. Одна з ключових естетичних формул Миколи Жулинського безпосередньо інсталує макротезу про динамічну природу літературознавчого мислення, оскільки «литература имеет дело с непрерывно изменяющимся человеком» («Человек в литературе»).

Аналізуючи естетичні трансформації у текстах і — ширше — свідомісних порухах письменників, дослідник постійно відчуває узагальнювальні пласти, що приховані за письменницькими еволюціями. Художньо-образний розвій є одкровенням, запрошенням до аналітичного діалогу, поштовхом до розроблення нових смислових кар'єрів, стимулом до активізації дослідницької думки. Йому діагностування письменницької самотності невимушено ущільнюється, увиразнюється звучанням думок із широким річищем, які й нині можуть стати лейтмотивом ґрунтового гуманітарного дослідження, як-от, скажімо, такі: «Мабуть, найскладніше — це поглиблення вивчення самого механізму взаємодії біологічного і соціального в людині» («Людина як міра часу»), «Литература настолько остро ощущает сложность проблемы морального становления молодого человека, что довольно часто создает для усиления этой проблемы трагические ситуации» («Человек в литературе»), «Письменник, його життя і літературна спадщина набагато складніші від наших однозначних уявлень, визначень і узагальнень» («Наближення»).

Узагальнені рефлексії в есеях і монографіях Миколи Жулинського аналітично вигаптувані спостереженнями над унікальними виявами художньо-стильової манери письменника. Він уміє під такими зоровими софітами подати характер й естетичну філософію митця, специфіку його «внутрішньої лабораторії», індивідуального почерку, стильової цільності, зрощеності чи, навпаки, строкатості, що ці смислові характеристики вкарбовуються в пам'яті не мен-

ше, ніж образи власне художнього тексту. Вчений тонко відтінює відмінність письменницьких натур, способів думання і світовираження, знаходячи найвлучніші деталі та найпосутніші характеристики. Літературознавчі означення постають виразними і рельєфними мазками, образними фарбами, що справляють враження достеменно-го дослідницького живопису або наукового роману.

Зіставляючи в концептуальному просторі однієї монографії персоналії та художні портрети Василя Земляка, Григора Тютюнника, Володимира Дрозда, простежуючи колізії їхніх біографій, формування літературних доль, виявляючи особливості їхніх натур, творів, стильових манер, літературознавець вдається до текстових фрагментів, які можна побачити й уявити з кінематографічною акцентованістю. Він малює думками такі літературознавчі фрески: «Земляк любив сам процес творчості. Натхнення захоплювало його навально і він потім не міг пояснити, чому саме так, а не інакше вчинив його герой, чому він раптово заперечує один сюжетний хід, а натомість пропонує інший, здавалось, діаметрально протилежний логіці розвитку подій»; «Григір наче прислухався до кожного слова, до кожної фрази персонажів, вивіряв кожен їхній вчинок і стежив за логікою характеротворення: не муштрувати надуманими колізіями героїв, не нав'язувати їм своєї письменницької волі. Над героями Григора Тютюнника не можна посміятися. Їм можна співчувати, їх можна жаліти, але — не сміятися. Добрі люди в нього наділені, як правило, внутрішнім почуттям гумору. Злі люди позбавлені цього почуття. Бо гумор, сміх — це наче «візитна картка» гідності, чуйності, милосердя, активного, розумного і душевного доброто-творення»; «У художньому світі Володимира Дрозда все можна віднайти і відкрити: і веселу фантастику, і життєву, нерідко сувору,

безжальну правду, і невичерпно багату поетичну фантазію. Перечитайте «сторінки веселої автобіографії» під назвою «Як я народився» чи в'язку небилиць із далекого минулого, які правдиво переповів колгоспний коваль, «Замглай», чи фантастичне оповідання «Пігмаліон», чи, наприклад, притчу «Сонце», і перед вами відкриється багатобарвний, іронічно-химерний, парадоксально «зміщений» світ казкових образів і реальних проблем» («Наближення»).

Микола Жулинський розпочав літературознавчу творчість із обсервації актуальної літератури — прози, поезії та драматургії своїх сучасників, серед яких були Іван Григурко, Євген Гуцало, Віталій Коротич, Дмитро Павличко, Михайло Стельмах, Іван Драч, Борис Олійник та ін. Проте з плином часу він відчуває внутрішню потребу у зверненні *ad fontes* — себто в розробленні літературних родовищ, що прямо чи опосередковано стали підґрунтям для української літератури другої половини ХХ століття. У напрямі «до джерел» Микола Григорович досліджує три основні ніші — життєтворчість класиків (Григорія Квітки-Основ'яненка, Миколи Гоголя, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Пантелеймона Куліша), шукання митців-інтелектуалів першої третини ХХ ст. (Олександра Олеся, Григорія Чупринки, Павла Тичини, Валер'яна Поліщука, Євгена Плужника), перипетії доль і концепти творів діаспорних письменників (Уласа Самчука, Івана Багряного, Василя Барки, Юрія Лавріненка, Григорія Костюка, Богдана Бойчука). Річище *ad fontes* оприявлює в його дослідженнях і книжках іншу якість актуальності — історико-ментальних засад, парадоксів, суперечностей у розвитку національної культури й духовності.

Микола Жулинський завжди з граничним захопленням цікавився тою літературною персоналією, розгляду творчості якої

він присвятив чергове дослідження. І все ж є постаті, які він досліджував з особливою мисленневою фундаментальністю та емоційною проникливістю. У них сконцентрувалися найбільчі проблеми, дилеми й антиномії української дійсності, причому не тільки у форматі ХХ століття. Це — Микола Хвильовий і Володимир Винниченко, життєшлях і художня діяльність яких у студіях Миколи Григоровича потрактована як символ злетів і падінь «проукраїнських» сподівань усіх основних вимірів — художньо-естетичного, націєтворчого, соціодержавного.

В есеях про цих митців-інтелектуалів («Талант, що прагнув до зір» (1989), «Усі сорок років творчого життя» (1989), «Спектакль, розіграний задля ідей...» (1990), «Микола Хвильовий» (1991), «Голгофа українця Володимира Винниченка» (1991)) з невимушеною органічністю синтезовано соціодуховний інтер'єр часу і глибини письменницьких психологій, драматичну узагальненість спостережень, експансивну напругу умовиводів і досконале проникнення у семантичні знаки й вектори різноманітних документів, статистичних матеріалів, історичної конкретики. Погляд та інтерпретації Миколи Жулинського оздоблені стильовими ознаками темпераментного, ба навіть пасіонарного есеїста.

Мисленневий рух «до джерел» відбувається у крос-літературному форматі, коли ситуативну взаємодотичність виявляють Григорій Сковорода й Олександр Довженко, Тарас Шевченко і Павло Тичина, Людмила Старицька-Черняхівська і Гнат Михайличенко, Михайло Драй-Хмара і Бог-

дан-Ігор Антонич, Зінаїда Тулуб і Олег Ольжич, Олена Теліга і Василь Стус («Із забуття — в безсмертя», «Слово і доля»). Перефразуючи один з висловів Миколи Григоровича, можна сказати, що в його літературознавчій творчості живе, нуртує, непокоїться зміна літературних віх — від ХІХ через ХХ і аж до початку ХХІ століття, даючи змогу детально і на просторому фактичному матеріалі проаналізувати «больові зони» та рушійні чинники розвою національної культури й життя.

Упродовж свого літературознавчого шляху, що розпочався наприкінці 1960-х років (перша публікація, як свідчать біобібліографічні джерела, датована 1969 роком у часописі «Жовтень», № 8), Микола Жулинський орієнтувався на об'єктивну діагностику сучасної та перевіреної часом художньої творчості. У своїх критичних есеях і монографіях він послідовно проводить думку про «складні проблеми» дійсності, художньої творчості, естетики, з якими постійно стикаються літературознавці. Такий підхід щодо сприйняття і трактування діахронічного та синхронічного літпроцесу ось уже сорок років складає основу ціннісного кредо й самого вченого, який переконаний, що досліджувати — означає охопити літературно-художню проблему в усій її складності й з усіма її незручними, неоднозначними, неприборканими виявами. А це ще одна максима, що не тільки зближує — споріднює характер мисленневої діяльності художника й літературознавця.

Ярослав ГОЛОБОРОДЬКО,
доктор філологічних наук